

TIPURI DE ARGUMENTARE GREȘITĂ ÎN PERIOADA COVID-19

MARIUS DOBRE

Institutul de Filosofie și Psihologie „Constantin Rădulescu-Motru” al Academiei Române, București

Abstract. In the following, we propose an analysis of some of the most common types of argumentation (i.e. arguments that could be generic examples, which account for certain categories of arguments) coming from two currents of thought, called here radical skepticism and protectionist propaganda. The arguments presented below were mainly collected from the Romanian press (in the form of advertisements, propaganda spots, etc.) and from private discussions with various people from both camps.

Keywords: COVID-19 Crisis; Types of Argumentation; Manipulation; Fallacy.

CONSIDERAȚIUNI INTRODUCȚIVE

În fiecare epocă de criză (fie că e vorba de o criză sanitară, de una economică sau chiar de un război), imaginația oamenilor intră în acțiune mai mult decât oricând încercând să explice anumite fenomene neobișnuite, fenomene care în vremuri normale ar primi explicații mai simple. Apar neîncrederea în autoritatea politică și teama de manipulare, atitudini care nu se amplifică în vremurile tihnite (deși neîncrederea în autoritatea politică și suspiciunea de manipulare sunt legitime până la o anumită limită și în vremurile liniștite). De cealaltă parte, autoritatea politică trebuie să răspundă scepticismului radical și neîncrederii prin campanii de propagandă pentru a încerca să rezolve situațiile neplăcute apărute în desfășurarea crizei.

Este ceea ce s-a întâmplat și în cazul crizei COVID-19. Criza medicală, cum i s-a spus, a avut două etape (făcând abstracție de „valurile” de infectare): una, cea de început, când nici medicii și, desigur, nici populația nu știau prea multe despre COVID-19, concentrată pe dezbateri în jurul unor teme precum existența autentică a virusului, gradul de pericolozitate a bolii sau viteza / forța de răspândire a virusului, modul de transmitere a virusului, existența unor conspirații internaționale, constrângerile impuse de guverne împotriva răspândirii virusului (ce vizează deci încălcarea libertății, încălcarea drepturilor omului) etc.; a doua, cea de după apariția vaccinului anti-COVID-19, concentrată pe dezbateri în jurul unor teme precum câștigul marilor corporații din vânzarea vaccinurilor, eficiența vaccinurilor, daunele produse organismului uman de vaccin pe termen scurt, mediu sau lung, obligativitatea / neobligativitatea vaccinării etc. Dacă nu ar fi fost vorba de costurile mari, contabilizate în vieți omenești, poate că ne-am fi bucurat de această perioadă de efervescență a dezbaterii în viața socială, indiferent de calitatea ei...

În cele ce urmează, propunem o analiză, în spiritul logicii informale, a câtorva dintre cele mai răspândite tipuri de argumentare (adică argumente ce ar putea constitui exemple generice, care dau seamă de anumite categorii de argumente, falacioase sau nu) venite dinspre două curente de gândire, să le spunem așa, scepticismul radical și propaganda protecționistă; în ambele s-au implicat persoane din rândul societății civile, persoane din rândul autorității politice sau al celei medicale. În paranteză fie spus, am optat pentru termenul de scepticism radical pentru a nu diminua importanța atitudinii sceptice, care ni se pare o atitudine sănătoasă într-o variantă moderată, în varianta scepticismului elementar, care judecă în funcție de fiecare situație în parte. Și în cazul crizei COVID-19, de fapt, atitudinea sceptică este cea mai sănătoasă, în condițiile în care presiunea asupra populației este mai mare decât de obicei, dar scepticismul trebuie să se manifeste punctual, pe fiecare problemă în parte, și trebuie să cântărească fiecare soluție supunând-o examenului critic sau îndoielii (de pildă, să fie examinat modul în care fiecare pacient răspunde la boală, fără a generaliza spunând că boala este periculoasă pentru toți; să fie examinat modul în care vaccinul a avut reacții adverse în fiecare caz în parte, și tot așa).

Argumentele prezentate în continuare au fost culese îndeosebi din presa din România (sub forma unor reclame, spoturi propagandistice etc.), dar și din discuții private.

TIPURI DE ARGUMENTARE ÎN PRIMA ETAPĂ A CRIZEI COVID-19

Scepticii radicali au respins din capul locului fie existența virusului (deci și a bolii pe care o provoacă), fie gravitatea bolii, în ciuda avertismentelor autorității politice sau medicale. Iată două argumente¹:

(1) Coronavirus este o invenție a puterii politice. L-au inventat politicienii doar pentru a ne controla viețile mai ușor.

(2) COVID-19 este o răceală ca oricare alta. Vărul meu a avut boala și a avut niște simptome ușoare. Ne sperie politicienii pentru a ne controla mai bine.

În ambele cazuri, concluzia este expusă la început și este întemeiată pe dorința politicienilor (în alte argumentări se invocă și marile corporații) de a ne controla viețile. Premisele nu pot fi acceptate, firește, întrucât nu putem, de pildă, să le declarăm în vreun fel adevărate sau false; există, așa cum știm, credința populară că politicienii vor să ne controleze în beneficiul lor, dar, pe de altă parte, în democrație, ei au și interesul de a fi votați din nou și din nou, deci un control de asemenea natură ar fi în dezavantajul lor dacă noi ne dăm seama de manevrele lor răuvoitoare. Al doilea argument pare mai puternic, el vine și cu un exemplu; însă e vorba de un exemplu oarecare, o formă foarte slabă de întemeiere (nu se poate

¹ Din discuții private.

generaliza pornind de la o singură situație, deși uneori poți infirma o generalizare cu un singur exemplu, dar nu este cazul în primul argument, evident), spre deosebire de un exemplu generic, unde forța exemplului dă seama de o întreagă categorie de oameni (de pildă, în argumentarea „Sfinții au trăit vieți curate din punct de vedere moral. De exemplu, Maica Tereza”); prin urmare, este la fel de slab ca și primul. Convingerile argumentate în (1) și (2) au fost însoțite la nivel public prin manifestații de stradă și discursuri, alăturate unor scandări precum: „Li-ber-ta-te!”, „Jos dictatura!”, „Toate partidele, aceeași mizerie!”, „Presa mincinoasă să plece acasă!” Dar cele două concluzii de mai sus nu sunt lipsite total de susținere: oamenii au fost de atâtea ori înșelați sau măcar dezamăgiți de autoritatea politică, încât au tras concluzia (pripit, de data aceasta) că și acum vor fi înșelați; deci, cumva, moralmente, ei trebuie înțeleși. În plus, în afara evaluării logice, în acel context de început, cumva psihologic vorbind, unii oameni sunt iarăși de înțeles (mai ales cei care aveau slujbe ce presupuneau contacte frecvente cu alții), ei și-au creat un mecanism de apărare prin negarea virusului și a bolii.

De cealaltă parte, autoritatea politică aducea în prim planul dezbaterii argumente în favoarea purtării măștii, a spălatului pe mâini, a distanțării fizice (până la izolarea la domiciliu, în măsura în care slujba o permitea); unele televiziuni prezentau, în afara spoturilor publicitare legate de aspectele de mai sus, imagini cu oameni suferinzi, chiar în agonie, pe patul de spital. Iată argumentarea dintr-o reclamă în favoarea purtării măștii²:

(3) Poartă mască de protecție.

Poartă mască pentru că îți poate salva viața.

Poart-o pentru că pericolul nu a trecut.

Poart-o pentru că te protejează și te face să te simți în siguranță.

Poart-o pentru a-i îndemna și pe alții să o facă.

Poartă mască pentru a nu irosi efortul tuturor de până acum.

Poartă mască. Arată că îți pasă.

Și argumentarea unui medic dintr-un reportaj televizat asupra gravității noii boli și a celor care o neagă³:

(4) Persoanele care neagă gravitatea virusului reprezintă, în acest moment, cea mai mare problemă a cadrelor medicale. „Hai, mă, e o gripă banală... am mai avut noi, au mai avut și alții...” Am avut o mare experiență cu publicul... înțeleg psihologia populației... Eu îi înțeleg... Știți, eu când am început să lucrez în anii 1980, toată lumea avea frica Securității. Și ziceau: „eu nu am cunoscut pe niciunul să fie bătut de Securitate, eu n-am cunoscut pe niciunul să fie închis la Securitate”. Aceasta e o psihologie: „Eu sunt...” Majoritatea sunt tineri, se știe, dacă fac boala, o fac ușor.

² <https://www.facebook.com/guv.ro/videos/1810100272471007/>, accesat la 05.08.2021.

³ https://www.youtube.com/watch?v=m_CBHgLI1Q0, accesat la data de 05.08.2021.

Spre deosebire de argumentele (1) și (2) – ce par încărcate de naivitate, dacă judecăm după ce s-a întâmplat în a doua jumătate a anului 2020 și în prima jumătate a anului 2021, dar cu totul reale, ele circulau în acea vreme – argumentele (3) și (4) par mult mai bine întemeiate, persuasive (în limbaj retoric). Cel puțin primul însă nu este cu totul inocent. Lanțul argumentativ în favoarea măștii de protecție (3), deși cu îndreptățire morală, este, strict logic vorbind, un lanț argumentativ ce face apel la emoții, un sofism ce urmărește a stârni afectiv responsabilitatea auditoriului, dar și teama; premisele ce susțin concluzia că e bine să porți mască de protecție enumeră câteva situații în care sunt ținute anumite sentimente ale publicului legate fie de responsabilitatea față de cei din jur, fie de teama de boală. Astfel, dacă este la mijloc un sofism, să ne întrebăm direct: avem de-a face cu o manipulare ordinară din partea guvernului? Să ne reamintim că termenul de manipulare este unul cu conotație negativă și reflectă „un travaliu mascat”⁴, care are loc de obicei fără a pomeni publicului intențiile emițătorului discursului; manipularea este „o manevră mai mult sau mai puțin deliberată ce vizează să obțină o schimbare de judecată sau de comportament din partea persoanei manipulate, fără ca aceasta să aibă conștiința acestei manevre”⁵. Fără ezitare vom răspunde că da, este vorba despre o manipulare din partea autorității politice. În acest caz însă este vorba de o manipulare specială, asemănătoare manipulărilor din campaniile publicitare antifumat sau în favoarea alimentației sănătoase, deci o manipulare cu un scop mărturisit, ambele bazate pe cercetări științifice dificil de contestat. Este ceea ce în literatura de specialitate se numește *manipulare pozitivă*, deosebită de *manipularea negativă*, cea dintâi fiind cea manipulare efectuată în interesul persoanei manipulate, nu în interesul manipulatorului, cum se întâmplă în cazul celei din urmă⁶. Tot în acest sens, unii specialiști din comunicare sau din psihologia socială ne propun să facem și diferența dintre *manipulare* și *influențare*, deși demersul este dificil, fiind necesar tot timpul să ținem cont de context, de fiecare situație în parte etc.⁷. Teama de manipulare, un termen cu o semnificativă conotație negativă, cum spuneam, a fost însă mult mai puternică în conștiința unora. Revenind la contextul nostru logic, iată că un sofism precum apelul la emoții servește paradoxal unor scopuri umanitare.

Argumentarea (4) este și mai interesantă; pentru a întemeia concluzia că „Persoanele care neagă gravitatea virusului reprezintă cea mai mare problemă a cadrelor medicale”, medicul recurge la o întemeiere în doi pași, ambii pași discutând despre poziția destul de fermă a celor ce neagă gravitatea virusului și ambii pași susținând puternic concluzia medicului (medicul expune două argumente eronate

⁴ Alex Muchielli, *Arta de a influența. Analiza tehnicilor de manipulare*, Iași, Editura Polirom, 2015, p. 54.

⁵ Cristophe Carré, *Manuel de manipulation à l'usage des gentils. L'art de l'élégance relationnelle*, Paris, Eyrolles, p. 28.

⁶ Vezi și Cristophe Carré, *La manipulation au quotidien. La repérer, la déjouer et en jouer*, Paris, Eyrolles, 2007, p. 208.

⁷ Dominique Chalvin, *Du bon usage de la manipulation*, Ilssy-les-Moulineaux, ESF éditeur, 2001, pp. 18–19.

ale celor ce neagă existența bolii; cele două argumente sofisticate vin în ajutorul concluziei medicului, care vrea să arate cât de periculos este „negaționismul”). Primul este ceea ce în logică se numește apelul la popor (sau argumentul democratic); „negaționistii” (cu termenul nostru de atunci – M.D.) spun „E o gripă banală... Am mai avut noi... Au mai avut și alții”; deși premisele conțin termeni vagi precum „noi”, „alții” (cine sunt acești „noi” și „alții”? – „noi”, adică „familia noastră”, „prietenii noștri”, „poporul nostru”, „alții” putând fi „alte familii”, alți „prieteni” sau „alte popoare”?; în orice caz, e vorba despre foarte mulți oameni și – premisă implicită – „toți aceștia știu că o gripă banală trece”), argumentarea vrea să convingă că multă lume a avut această boală și nu a fost până acum o tragedie, deci e o gripă banală. Dincolo de neadevărul unor premise, căci mulți nu au scăpat de gripă (unii au decedat și de la o gripă banală), rămâne sofismul: nu se poate invoca autoritatea poporului sau a majorității populației în lipsa unor dovezi statistice relevante. Medicul conchide intermediar că la mijloc este un fel de „psihologie” să-i spunem „de autoapărare” a populației, în cazul unor evenimente sau procese neplăcute, iar el, medicul, înțelege poporul într-un fel, mai ales că majoritatea negaționistilor sunt tineri și trec ușor prin boală. A doua argumentare este o analogie foarte slabă (dar care susține foarte bine concluzia medicului!, repetăm) și se referă la o situație similară din anii comunismului: ca și în cazul de față, când unii sunt speriați de un așa-zis virus, și în comunism unii se speriau de Securitate; dar, ca și în comunism, când unii nu auziseră de oameni bătuți sau arestați de Securitate (deci Securitatea nu era o problemă așa gravă), și în prezent unii nu văzuseră oameni bolnavi sau decedați de COVID-19 (deci nici virusul actual nu este o problemă așa gravă). (Situația se va schimba însă odată cu valul 3 al pandemiei, când toți aveam deja prieteni, rude sau colegi în situația de a fi bolnavi sau decedați și foarte mulți erau deja conștienți de gravitatea bolii.)

Tot în prima etapă apar și teoriile conspiraționiste. Sunt acuzate unele țări (puteri mondiale, desigur, printre care SUA, Israel, China, Rusia) sau mari corporații farmaceutice, care ar fi intenționat să câștige putere mai mare sau bani foarte mulți din răspândirea Coronavirusului, deci ar fi vorba de conspirații guvernamentale sau corporatiste, căci și guvernele și corporațiile pot conspira împotriva altor guverne sau corporații. Oricare dintre țările menționate ar fi putut câștiga putere sau bani prin răspândirea virusului (cu condiția ca propria populație să fi fost totuși protejată de virus, ceea ce, s-a văzut, nu a fost posibil). Marile corporații farmaceutice ar fi putut câștiga „inventând” vaccinul sau remediul (medicamentul miraculos). S-a făcut comparația cu gripa spaniolă din Primul Război Mondial, când, s-a spus, o companie farmaceutică a răspândit virusul în rândul soldaților pentru propriile beneficii. În acest context, am testat personal o teorie conspiraționistă; în rândul conspiraționistilor, ideea dominantă, ca să spunem așa, era, în etapa de început, că prima țară sau corporație care descoperă vaccinul este vinovată și de răspândirea lui (acum știm că în SUA corporațiile farmaceutice au descoperit vaccinuri, dar SUA nu mai pare a fi acum autoarea terorii COVID-19, deci nici corporațiile sale, când știm că au fost foarte multe decese în rândul populației americane, având un

loc fruntaș pe planetă). În acel context, în care SUA păreau a descoperi primele vaccinul (în cele din urmă, Rusia a fost prima care a dat drumul pe piață unui vaccin), am venit cu ideea că China este la originea pandemiei, China a conspirat totul, a scris scenariul de la început, pentru a slăbi economiile occidentale și a prelua conducerea economică planetară; sigur, ideea nu era nouă, dar formularea noastră a câștigat adeziunea majorității în grupul de dezbateri (alcătuit din persoane care credeau într-o conspirație legată de criza medicală):

(5) China a anunțat că dorește să ajungă lider economic mondial

În acest sens, ar fi utilă slăbirea economiilor puterilor occidentale, mai ales economia SUA, care dețin de altfel primul loc în lume

Un mijloc foarte bun de a slăbi economiile occidentale este plantarea unui virus care să întrerupă activitatea economică normală prin carantinarea populației

Pentru a nu da de bănuț, China l-a plantat chiar la ea acasă

Pentru eficiența răspândirii virusului, s-a plantat virusul și în Italia (a doua țară din lume cu multe victime la începutul pandemiei), cea mai vizitată țară din Occident de către turiști

Virusul s-a răspândit rapid în lumea occidentală, cea mai afectată țară fiind actualul lider economic mondial, SUA

Deci, China este vinovată de răspândirea virusului în întreaga lume

De aici putem trage altă concluzie: o teorie a conspirației formulată relativ coerent câștigă aderenți. Această scurtă argumentare conspiraționistă are următoarea problemă de ordin logic: în afară de prima premisă (enuț preluat din declarațiile liderilor chinezi), nu putem dovedi nicio alta. Pentru a trage o concluzie, un argument trebuie să aibă toate enunțurile adevărate sau măcar să prezinte un grad mare de probabilitate în confruntarea cu faptele (*adaequatio rei et intellectus*, criteriu al adevărului impus de către Aristotel și exprimat în formula latină de medievali), or, în acest caz, ne bazăm doar pe bănuiele stărnite de presa de scandal sau de cercetătorii care nu știu cu certitudine cum s-a propagat virusul (prin eroare umană, prin rea voință a autorității politice chineze, prin răspândire naturală de la animal la om etc.). Din toate acele premise nu putem trage cu o oarecare probabilitate concluzia că China este vinovată de propagarea virusului, deși argumentarea părea a avea coerență. Dar – mai cred adepții teoriilor conspirației – „o bună conspirație nu poate fi dovedită”, așa cum se spunea într-un film care se numea chiar *Teoria conspirației* și în care chiar era vorba despre o conspirație autentică. Conspirațiile există totuși, istoria o demonstrează, dar despre ele se află și sunt dovedite ceva mai târziu, de obicei; asasinarea lui Iulius Cezar a avut loc în urma unei conspirații, de pildă. Și, cum atrag atenția unii teoreticieni din domeniu, improbabilitatea teoriei sau dificultatea dovedirii ei nu probează nicidecum falsitatea ei, în ciuda eventualei sale „naivități”. În cazul teoriei de mai sus, este evident că momentan nu avem premise relevante pentru a trage concluzia; în plus, comparată acum cu teorii mai simple, rivale, cum ar fi cea a răspândirii accidentale a virusului, se arată mai slabă în analiză logico-epistemologică.

TIPURI DE ARGUMENTARE ÎN A DOUA ETAPĂ A CRIZEI COVID-19

Negaționismul din prima etapă se transformă în a doua etapă în atitudine de contestare a vaccinului, în diferite forme: pericolozitatea vaccinului (în sensul că ar provoca daune organismului uman pe termen scurt, mediu sau lung), eficiența acestuia, eventuala obligativitate de vaccinare etc. Teama de manipulare nu dispare, neîncrederea persistă atât în ce privește autoritatea politică, cât și în ce privește autoritatea medicală. Aproape că dispare, cum am mai spus, atitudinea de contestare a existenței virusului sau a bolii, în urma evidențelor coplesitoare lăsate de valul 3 pandemic.

Iată două tipuri de argumentare antivaccinistă:

(6) Nu mă vaccinez, întrucât nu pot ști ce efecte adverse are vaccinul pe termen mediu sau lung. Și nimeni nu poate să știe, nici măcar cei ce l-au inventat. Mai bine mai aștept.

(7) Nu mă vaccinez, întrucât vaccinurile anti-COVID apărute pe piață îmi par nesigure. Au fost inventate la urgență și au fost prea puțin testate; alte vaccinuri, precum cele ale copilăriei, au fost testate ani de-a rândul până au fost validate de autorități, în timp ce vaccinurile anti-COVID au fost testate mai puțin de un an.

Ambele argumentări încearcă să justifice decizia autorilor lor de a nu se vaccina. Ambele reprezintă atitudini mai rezonabile decât cele negaționiste de la începutul pandemiei și ambele sunt destul de puternice, dificil de respins, exprimând un soi de agnosticism de bun simț (să ne amintim că au existat totuși și argumentări ridicole în jocul argumentativ anti-vaccin care exprimau, de pildă, teama explicită de îmbolnăvire rapidă sau chiar de moarte). Atitudinea prudentă (dar și insuficient întemeiată, nici ei nu aduc dovezi științifice solide în favoarea concluziilor lor) a celor ce refuză să se vaccineze în genere sau refuză să se vaccineze în acest moment nu pare posibil a fi contracarată decât prin suita de informații și argumente oferite de autoritatea medicală pe aceste două direcții. Pentru argumentarea (6), medicii virusologi au recunoscut că pot exista efecte adverse pe termen scurt, lung sau mediu, dar acestea sunt neglijabile, iar beneficiile vaccinării depășesc importanța efectelor adverse. Pentru (7), companiile producătoare au făcut publice seria de testări operate (destul de mare la număr); firește aceste testări s-au făcut într-un timp scurt, sub presiunea pandemiei, iar observațiile pe care le-ar fi obținut pe termen lung lipsesc. Legat de ambele, medicii au subliniat că vaccinurile pot încetini sau chiar opri pandemia, iar un prim pas a fost făcut prin stoparea bruscă a valului 3, la care a contribuit și vaccinarea, alături de o mare imunizare obținută în urma contactării virusului; eficacitatea vaccinului a fost cumva dovedită; e mai bine să ne vaccinăm decât să nu ne vaccinăm, a conchis marea majoritate a virusologilor.

Autoritatea politică a pornit desigur o nouă campanie de influențare a populației, cu publicitate pro-vaccin cu publicuri-țintă diferite. Iată două mostre din campania

publicitară numită „Ce conține vaccinul” (denumire inspirată, dacă ne gândim că la vestea apariției vaccinurilor existau persoane care credeau că ne vor injecta cip-uri sau alte substanțe care să ne modifice ADN-ul):

(8) Ce conține vaccinul? Să nu mai fiu tristă! Să nu mai fie școală on-line! Să pot să o iau în brațe pe doamna învățătoare! Să pot sta în clasă cu toți colegii mei, fără mască! Mi-e foarte dor de ei! Vaccinul înseamnă să mă bucur de copilărie! Alege să te vaccinezi acum. Împreună învingem pandemia!⁸

(9) Ce conține vaccinul? Curtea plină de nepoții care aleargă găinile și câinii. Oameni în casă la masă. Suflete alături. Bucurie mai mare nu există în lume. Alege să te vaccinezi acum. Împreună învingem pandemia.⁹

După analiza logică a textelor (3) și (4), ne dăm seama și acum că noua campanie publicitară a guvernului se bazează tot pe specularea sentimentelor auditoriului. Din punct de vedere publicitar, ideea ni se pare excelentă încă o dată. Din punct de vedere strict logic, avem de-a face din nou cu apeluri la emotivitate, erori logice evidente. Intrând puțin în amănunte, concluzia că putem învinge pandemia alegând să ne vaccinăm este susținută de premise care exprimă bucuria oamenilor de a fi împreună, prieteni, colegi, rude. Câteva cuvinte în plus despre textul (8): menționăm că, spre deosebire de (9), textul (8) este preluat din presa scrisă și am preluat punctuația ca atare; interesant este că toate premisele, plus o parte a concluziei se termină cu un semn al exclamării, semn care induce cititorului și normativitatea acțiunii; doar „Alege să te vaccinezi acum” are un simplu punct care induce cititorului sentimentul libertății (că doar e vorba de alegere); destul de ingenios, am spune... felicitări creatorului reclamei! (la textul 9, am transcris după videoclip și am pus noi o punctuație elementară).

Trebuie să precizăm că publicitatea speculând sentimentele oamenilor sau publicitatea comițând erori logice în genere nu este o caracteristică specifică acestei campanii pro-vaccin sau o manevră specifică a agențiilor românești de publicitate, ci este o practică generală pe mapamond în acest domeniu: publicitatea nu cunoaște de obicei morală sau logică, ea trebuie să convingă auditoriul cu orice preț (să cumpere ceva, să voteze pe cineva, să fie pro sau contra unei acțiuni publice sau private etc.); publicitatea trebuie doar să fie eficientă (însă aceasta nu înseamnă că nu există și un discurs publicitar onest, corect din punct de vedere logic și moral)¹⁰.

⁸ <https://www.hotnews.ro/stiri-esential-24823225-spot-campanie-comunicare-vaccinare-guvern-unicef-COVID-19-google-cna-radio-online.htm>, accesat la 10.08.2021.

⁹ <https://www.viata-medicala.ro/stiri/campania-de-vaccinare-impotriva-COVID-19-are-noi-clipuri-publicitare-22122>, accesat la 10.08.2021.

¹⁰ Vezi și Marius Dobre, *Discurs publicitar, retorică, logică*, București, Editura Trei, 2017, pp. 109–124.

ALTE PROBLEME DE ARGUMENTARE ÎN VIAȚA COTIDIANĂ ÎN PERIOADA COVID-19

Nu doar chestiunile de bază ale crizei COVID-19 au fost abordate în această perioadă. În funcție de poziția luată de fiecare persoană în parte (negaționism, antivaccinism, pe de o parte, propagandă protecționistă, provaccinism, pe de altă parte), vor decurge și alte atitudini corespunzătoare și în viața de zi cu zi. Am luat ca ilustrare în acest sens un studiu ce reflectă asemenea atitudini cu justificările argumentative însoțitoare, studiu ce discută cazuri întâlnite frecvent în Marea Britanie¹¹, dar pe care cititorul român le va recunoaște și în atitudinile unora dintre cetățenii de la noi. De precizat că autoarea studiului își bazează analiza argumentelor pe documente oficiale emise de autoritățile medicale internaționale sau britanice legate de transmiterea virusului, documente care ar arăta netemeinicia unora dintre argumentele de mai jos.

Britanicii au inventat diferite justificări pentru a ocoli restricțiile de călătorie, de apropiere între persoane, îndemnul de protejare (neexpunere) a persoanelor în vârstă mai vulnerabile în fața virusului, similare restricțiilor de la noi și din lumea întreagă într-o anumită perioadă. Iată câteva mostre:

(10) Prietenul meu este îngrijorat legat de expunerea la virus prin contact social
Îl pot liniști sugerându-i să schimbăm locația întâlnirii noastre
Deci, îi voi sugera să ne întâlnim într-una din locuințele noastre, nu într-un spațiu public

(11) Hainele mele nu vor transmite virusul tatălui meu vârstnic
Deci, eu nu voi transmite virusul tatălui meu vârstnic.

(12) Oamenii se pot întâlni în diferite locații afară.
Magazia din grădina mea este afară
Deci, pot să mă întâlnesc cu vecinul meu în magazia mea

Eroarea comisă în argumentul (10) este introducerea unei premise nerelevante (premise 2), ceea ce conduce desigur și la o concluzie greșită; este nerelevantă schimbarea locației de întâlnire, ea nu protejează contra virusului (dimpotrivă, este mai periculoasă, fiind spațiu închis); conform regulilor din criza COVID, întâlnirea nu ar trebui să aibă loc, dacă nu sunt motive serioase. În (11), persoana care argumentează are credința că, dacă își schimbă hainele la intrarea în casă, nu va transmite virusul tatălui său vârstnic; dar, mai întâi, hainele nu sunt mai periculoase decât părul sau pielea, apoi, hainele sunt mai puțin periculoase decât vorbitul sau tușitul în prezența cuiva, deci eroarea de judecată este evidentă. În (12), se argumentează că magazia din grădină este un loc bun de întâlnire (după ce guvernul a permis întâlnirile dintre persoane în afară, cu respectarea distanței); dar, datorită

¹¹ Louise Cummings, „Good and Bad Reasoning about COVID-19”, în *Informal Logic*, Vol. 40, nr. 4, 2020, pp. 521–544.

echivocației legată de termenul „afară”, în prima premisă el este folosit cu sensul „spațiu neînchis în aer liber”, în a doua premisă, cu sensul de „în afara casei”, cel ce argumentează comite o eroare – spațiul „magazie” este de fapt unul închis, neventilat, strâmt, ce oferă bune condiții pentru transmiterea virusului.

Și autoritățile britanice au încercat să informeze populația și au încercat prin diferite agenții de sănătate guvernamentale sau private să facă față provocărilor și contra-argumentelor scepticilor radicali. La conturarea proprietăților noului virus, autoritățile medicale au utilizat de obicei o analogie pentru a prezenta noul virus legându-l de altul din aceeași familie:

(13) SARS-CoV are proprietățile a , b și c
 COVID-19 are proprietățile a și b
 Deci, COVID-19 are și proprietatea c

unde a și b reprezintă proprietăți filogenetice și imunologice, iar c proprietăți legate de transmitere și perioada de incubație.

Purtătorii de cuvânt al autorităților medicale britanice sau internaționale (precum OMS) au fost puși în situația de a explica anumite ipoteze venite fie din mediul medical (încă imatur în privința virusului la începutul pandemiei), fie din presă. Astfel, deși bine intenționați, ei au emis și argumente îndoielnice precum argumentul relativ la ignoranță (lipsa dovezilor sau a cunoștințelor semnalate într-o propoziție oarecare nu poate legitima adevărul sau falsitatea altei propoziții): „Există multe țări care sugerează folosirea testelor rapide serologice pentru a fi capabili să capturăm ceea ce ei cred a fi o măsurare a imunității. În acest moment, *nu avem nicio dovadă* că folosirea unui test serologic poate arăta că un individ este imun sau protejat de reinfectare”. Reformulat, argumentul arată astfel:

(14) *Nu există nicio dovadă* că testele serologice actuale pot stabili imunitatea indivizilor
 Testele serologice actuale *nu pot* stabili imunitatea indivizilor

Revenind la argumentarea greșită din prima etapă a COVID-19, ar mai fi de adăugat o abordare venind din partea altui autor, care relevă printre altele și dificultatea de a respinge anumite argumente evident greșite din cauza bizareriei lor¹². Plecând de la conceptul de „aserțiune bullshit” preluat din altă parte (o aserțiune care nu ține seama de adevăr sau falsitate considerate irelevante, fără a fi o minciună, aceasta urmând conștient falsitatea)¹³, propune conceptul de „bullshit argumentativ” (o argumentare care nu ține seama de legătura dintre premise și concluzie, o producție de temeuri fără preocuparea de a realiza o reală susținere pentru concluzie, ca diferită de sofism, care este o argumentare greșită, cu intenția de a înșela sau convinge

¹² José Gascón „Argumentative bullshit”, <https://ailact.wordpress.com>, p. 1–3, accesat la 06.09.2021.

¹³ Conceptul de aserțiune „bullshit” este preluat de autorul citat mai sus de la Harry Frankfurt, *On bullshit*, Princeton and Oxford, Princeton University Press, 2005, p. 33, 51, 55.

auditoriul, diferită și de paralogramă, o argumentare greșită fără intenție, sau de argumentarea pur și simplu slabă, dar sinceră). În acest context, propune următoarele două argumente, culese dintr-o audiere-dezbateri din Florida referitoare la obligativitatea purtării măștii:

(15) Nu port mască din același motiv pentru care nu port lenjerie intimă – lucrurile trebuie să respire.

(16) Ei vor să arunce pe ușă afară minunatul sistem de respirație dăruit de Dumnezeu. Vom întoarce spatele la chestia asta.

Avem aici un punct de vedere aparte: autorul este pur și simplu mirat de ingeniozitatea (?) acestor argumente, la care putem fi blocați pe moment, dar doar din cauza ciudăteniei lor. Acum întrebarea pe care ar trebui să ne-o punem este: „cum este posibil să răspundem la acestea?” Poate să răspundem la 15 că respirația organelor genitale este diferită de respirația pe nas sau pe gură? Și poate să răspundem la 16 că purtarea ochelarilor nu înseamnă aruncarea pe ușă afară a sistemului vizual? Și, mai departe: „Nu ar trebui să fie nimic ciudat în aceste răspunsuri, nu doar pentru că, după toate probabilitățile, cei care argumentează nu au nicio informație, dar și pentru că contraargumentarea pare să piardă ideea. Ei tratează serios argumente care nu sunt destinate a fi tratate într-o manieră serioasă și responsabilă. (...) Oricum, partizanii anti-mască folosesc pur și simplu umorul și apelul la religie, fără a lua în considerare dacă ei înșiși consideră temeiurile lor ca temeiuri bune pentru susținerile lor”. Cu alte cuvinte, există o iresponsabilitate în a întemeia unele concluzii, o oarecare indiferență, eufemistic vorbind, iar în argumentele 15 și 16 sunt suficiente pentru cei ce le formulează și întemeieri de genul „vorbe în vânt” de efect, dar cu un puternic impact persuasiv.

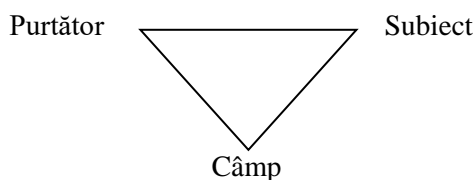
POATE LOGICA REZOLVA CEVA ÎN ACEST CONTEXT?

În afara evidențierii discursului greșit din punct de vedere logic în multe situații al celor două tabere ce se luptă pe câmpul argumentativ oferit de noua maladie, logica poate rezolva ceva în acest conflict? Am văzut deja că una dintre tabere se poate salva cumva moral invocând mijloacele de influențare în favoarea publicului, manipularea pozitivă. Dar logica, repetăm, poate avea o contribuție de o parte sau de alta?

Prezentăm acum pe scurt o teorie venind dinspre logica autorității, teorie care pare a răspunde tuturor argumentelor contra existenței virusului sau contra vaccinului. Este o teorie simplă, de o eficiență care ni se pare zdrobitoare în multe zone ale vieții sociale; ea a fost utilizată în anumite forme (elementare, desigur) în dezbateri din jurul COVID-19, dar parcă nimeni nu i-a subliniat îndeajuns importanța. Logica autorității, în forma în care a fost ea concepută de către logicianul J.M. Bochenski, se inspiră în mare parte din logica deontică; principala ei noutate este faptul că, pe

lângă relația de autoritate deontică dintre persoane, mai există o relație de autoritate epistemică, una legată de competență, specializare într-un domeniu. Rădăcinile ei se află mai ales în filosofia lui Platon; dialogurile *Apărarea lui Socrate*, *Alcibiade*, *Gorgias* sau *Sofistul* conțin discuții legate de împărțirea activităților pe competențe în cadrul societății, ca reacție la pretenția sofistilor de a se pricepe la orice, oricând, oriunde, în calitate de retori iscusiți, în calitate de „specialiști” în arta discursului și a persuasiunii.

Dar să intrăm în unele amănunte, fără a intra și în detaliile tehnice ale teoriei logice. Cum spuneam, Bochenski distinge între autoritatea deontică și cea epistemică. Relația de autoritate deontică, de exemplu, se instituie între un comandant militar și subordonații săi, între un manager și angajații săi, și este o relație bazată pe directive, norme, ordine, date de comandant, manager către soldați, angajați etc. Relația de autoritate epistemică se instituie între un profesor și elevul său, între o mamă și copilul său mic etc., și este o relație bazată pe cunoștințe, informații comunicate de profesor sau părinte către elev sau copil. Ceea ce ne interesează în acest context este relația de autoritate epistemică, autoritatea cunoscătorului, a specialistului, a expertului într-un domeniu anume¹⁴. Mai precis, relația de autoritate epistemică este o relație între un purtător de autoritate, un subiect al autorității și un anumit domeniu în care purtătorul este o autoritate pentru subiect. Și relația de autoritate deontică are tot trei termeni: purtătorul de autoritate (cel care dă directive, ordine), subiectul autorității (cel care primește ordinele) și domeniul în care primul este un superior ierarhic pentru al doilea. Cele două tipuri de autoritate pot coincide: comandantul militar este atât o autoritate deontică, cât și una epistemică pentru soldat (îi dă și ordine pe câmpul de luptă, dar îi oferă și cunoștințe pentru a se descurca în luptă). Relația de autoritate mai presupune și încrederea acordată de subiect purtătorului în ce privește ordinele sau cunoștințele transmise. Iată schema cea mai simplă a relației de autoritate¹⁵:

Să revenim la relația de autoritate epistemică. La o altă scară, putem considera autorități competente marii specialiști în domeniile lor de activitate științifică sau profesională. Recunoaștem cu toții de obicei autoritatea unui fizician notoriu în domeniul fizicii, autoritatea unui inginer mecanic în domeniul automobilelor, autoritatea unui medic în domeniul medicinei; de obicei, nefiind specialiști, apelăm

¹⁴ J.M. Bochenski, *Ce este autoritatea? Introducere în logica autorității*, București, Editura Humanitas, 1992, pp. 57–69.

¹⁵ *Ibidem*, pp. 82–92.

la cunoștințele oferite de asemenea persoane în domeniile în care ei s-au făcut cunoscuți. Este însă o eroare de judecată să recunoaștem autoritatea unui fizician în domeniul medical sau în domeniul ingineriei mecanice, ar fi, cu termenul lui Bochenski, „un abuz de autoritate”; pe de altă parte, privind dinspre purtătorul de autoritate epistemică, nimeni nu trebuie să se pronunțe cu privire la probleme din domeniul în care nu este competent, specialist – altă formă de abuz de autoritate. Nu există o autoritate omenească universală, nimeni nu trebuie să-și depășească domeniul de competență. (Să nu ne lăsăm înșelați de mari personalități din trecut care discutau competent în mai multe domenii; Aristotel, de pildă, a întemeiat mai multe domenii științifice, dar totul era la început, știința era restrânsă; astăzi cunoștințele sunt atât de vaste în fiecare domeniu, încât ar fi imposibil să stăpânim competent mai multe domenii.)

Este în discuție de fapt un aspect simplu, cunoscut din vremurile vechi, cum spuneam, anume aspectul diviziunii muncii: fiecare trebuie să facă ceea ce știe mai bine, potrivit cu competențele, abilitățile sale. Cu toate acestea, deși avem cu toții conștiința separării competențelor noastre, abuzul de autoritate epistemică este destul de frecvent în societatea contemporană. Oamenii acceptă cu ușurință autoritatea epistemică aparentă a cuiva mai ales datorită obișnuinței de a crede că, dacă cineva s-a dovedit competent în domeniul său, înseamnă că este competent și în alte domenii: de pildă, dacă Einstein a fost genial în domeniul fizicii, el trebuie cumva să fie competent și în domeniul politicii – este totuși o trecere de nepermis (din punctul nostru de vedere, Einstein, deși pacifist, cel puțin în ultima perioadă a vieții, a avut o prestație slabă în discursul politic în genere).

Luând în calcul toate cele de mai sus, ne dăm seama că, în cazul crizei COVID-19, au avut loc nenumărate abuzuri de autoritate epistemică. Cel mai frecvent este cel în care persoane obișnuite, fără a avea competențe medicale de vreun fel, emit judecăți legate de un domeniu necunoscut (medicina), altfel spus, se erijează în autorități epistemice (în domeniul medicinei sau în domeniul cercetării virusologice); acest fapt își poate găsi explicația în încurajarea oamenilor de a avea opinii, libertate de exprimare, fapt specific democrației unde oamenii sunt invitați să își dea părerea în legătură cu orice, chiar cu prețul abuzului de autoritate (este un abuz permis, ba, mai mult, cerut). Pe locul doi, avem convingerea că se află contestarea opiniilor medicilor sau cercetătorilor virusologi, singurii care ar trebui să emită judecăți competente în domeniul bolii provocate de noul virus; deci, sunt contestate autoritățile competente, specialiștii, și sunt bănuți că fac jocuri politice ascunse, la fel ca politicienii imorali. Se trece prin urmare peste un principiu acceptat în genere în societate, cel al diviziunii muncii, al specializării pe domenii profesionale; numai în cazul COVID-19 principiul nu mai este valabil, în rest el este acceptabil. Eroarea de judecată este evidentă. Cu toată această neîncredere în știința medicală referitor la boala în discuție, atunci când se îmbolnăvesc (de COVID-19 sau de altceva), negaționiștii și antivacciniștii apelează tot la medici; incoerența este iarăși evidentă. De aceea, cei ce cred în principiul specializării sau cei ce respectă

regulile logicii autorității vor susține că atitudinea rațională în epoca COVID-19 este respectarea competenței specialiștilor.

Este adevărat că știința umană nu este perfectă (deci nici medicina), că teorii științifice acceptate în comunitatea oamenilor de știință așteaptă încă să fie verificate în anumite zone, dar să nu uităm nici faptul că această știință imperfectă are roade vizibile în tehnologie, iar medicina salvează mult mai multe vieți decât acum un secol, de pildă. A spune că în acest moment nu știm prea multe despre virus sau despre vaccin nu reprezintă o judecată dreaptă; suntem pe un nivel foarte ridicat al științei și se știe deja foarte multe despre virus și vaccin tocmai datorită stadiului avansat al științei, ceea ce nu era posibil acum un secol, este deja evident.

Obiecția că nu toți medicii virusologi sau infecționiști s-au pronunțat favorabil în ceea ce privește vaccinul merită luată în calcul, de asemenea. Dar, din ceea ce știm până acum, totuși (prin intermediul mass-media, care poate fi manipuloare, după cum am văzut, dar și căutătoare de senzațional prezentând și opinii contra autorității politice sau medicale), marea majoritate a medicilor a avut o atitudine favorabilă vaccinului de pildă, iar medicii sceptici au avut ocazia să-și prezinte poziția, libertatea de expresie nu a fost îngrădită în această perioadă (din nou, cum am văzut, au avut loc manifestații, alții au apărut la TV, fiecare a putut spune ce a vrut etc.; alte libertăți au fost de fapt îngrădite, cum ar fi libertatea de mișcare, dar nu cea de expresie), deci, presupunem că sunt puțini medici infecționiști sceptici care nu au reușit să-și expună opiniile.